

A rejtőző klasszikus

SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY: KOSZTOLÁNYI DEZSŐ

Pesti Kalligram Kft.
Budapest, 2010
588 oldal, 3900 Ft

Talán a legnépszerűbb 20. századi klasszikusról írt monográfiát Szegedy-Maszák Mihály. Bár a népszerűségről Kosztolányi azt tartotta, hogy az csupán „félreértések és belemagyarázások” sorozata, mégis van valami elgondolkodtató abban, ahogy „Désiré” évtizedeken átívelve és átvi rágozva folyamatosan az élen van. A magyarországi posztmodern egyik őst találta meg benne. Kanonizációja az élő irodalom egyik karakteres vonalának elfogadtatásával párhuzamosan zajlott. Kosztolányi azonban a posztmodern után is népszerű. Annál furcsább, hogy az első igazi monográfia csak most, születésének 125. évfordulóján jelent meg. Kiss Ferenc alapos munkája, *Az érett Kosztolányi* (1977) nem törekedett teljességre. (Tudjuk, Kiss Ferencre egyszerűen intézeti feladatként „osztották” ezt a munkát, noha szívesebben írt volna Adyról, a népiekről vagy azok kortárs utódairól.) Így aztán még abban is lehet némi igazság, hogy Kosztolányi értelmezői (így Kiss Ferenc is) „olykor abból indultak ki, milyenek szerették volna látni e költő műveit, s nem azt próbálták kideríteni, miféle alkotásokról is van szó”. Kiss Ferenc úttörő könyve azonban ren-

geteg kiváló elemzést tartalmaz, miként Rónay László könyvecskéje is (1979). Utóbbi a szűk terjedelmi korlátok miatt vázlatos. 1986-ban Király István *Vita és vallomás* címmel adott ki könyvet. A szembenézés, a vallomás őszintesége, a szövegmagyarázatok eleganciája (a szerző *Ady*-könyveihez hasonlóan) ma is elismerhető, ám az ideológia olykor kíméletlenül agyonnyomja a legfinomabb elemzési szempontokat is.

Szegedy-Maszák Mihálynak mindenestre hatalmas, könyvtárnyi irodalmat kellett áttekinteni, hiszen az utóbbi időben a legtöbb tanulmány, tanulmánykötet ezt az életművet vizsgálta. A szerző gondos előszavában kifejti, „különféle nézőpontokból nagyon eltérő igény és tájékozottság alapján lehet közelíteni ehhez az életműhöz. (...) Az eltérő alkat s szemlélet korántsem szükségszerűen tesz érzéketlenné, sőt olykor előtérbe állíthatja az életműnek addig elhanyagolt részét”. (Az előszó eme mondatainak idézésével nem akarom a szellemes George Moore-idézet igazát újabb példával bizonyítani: „Ne illessz előszót munkádhoz; a bírálók csak róla fognak szólni.”) A monográfus lelkiismeretesen összegzi a különféle véleményeket. Nemritkán megrója a korábbi értekezőket, a fanyalgó Féja Gézárt például: „olyan megnyilvánulás művészi értékét is el lehet ismerni, amely a magunkétól merőben eltérő eszmei értékrendet képvisel.” Az eltérő szemléletet képviselő elemzőkkel

szemben viszont mintha maga is türelmetlen volna. „Téves föltevés”, „elrettentő példa”, „elnagyolt tévedés”, „félrevezető állítás” (utóbbi Szauder József egyik megállapításáról hangzik el). Nem kétséges, a saját vélemény kialakításához szükségesek ezek a kemény elhatárolódások. Értelmezők és értelmezői iskolák egyébként folyamatosan nem állhatnak elő kőbe véshető igazságokkal. „Az a hitem – idézi Kosztolányit –, hogy állandóan – legalább ötvenként revideálnunk kellene irodalmi ítéleteinket. Öt év múltán ismét mást vesszünk észre egy-egy munkában.” Ez az ötvenkénti újraolvasás és újrírás természetesen lehetetlen, az óhaj igazságtartalma nem kétséges.

A monográfus hangsúlyozza, nem életrajzt ír, de biográfiai mozzanatokkal gyakran él. Nem nézi le az efféle munkálkodást, többször maga is „az életrajzi vizsgálódások sajnálatos hiánya” miatt panaszkodik, mivel sok esetben csak tétova következtetések vonhatók le. Úgy véli, az elméleti-értelmezői iskolák nem mindegyike tagadja az életrajzt: „Az életrajzírásnak éppúgy komoly létjogosultsága van, mint a műértelmezésnek, de egyik sem helyettesítheti a másikat. Az értelmezés nem az önéletrajzi eredetet vonja kétségbe, hiszen az alkotás természetéből következik, hogy nem létezhet olyan írói mű, mely ne volna ön-életrajzi eredetű.”

A vaskos, hatodfélszáz oldalas kötet szerzője gyakran támaszkodik a kritikai kiadás előmunkálatainak eredményeire, az újabb kutatások módosító szerepével tisztában van. Az életműnek egyébként sem jellemzője a lezártág és véglegesség, a változatok sokasága olykor dzsungelhez hasonlatos. Az újrírás, más összefüggésbe helyezés, a különálló egységek utólagos (ciklusos) elrendezése szinte a mai napig mozgásban tartja az oeuvre-t. Úgyhogy a Kosztolányi-mű múltja még sok meglepetést tartogat. Szegedy-Maszák Mihály a magyar irodalomtudomány eredményeit összehasonlító szempontokkal egészíti ki. Munkájának gazdag komparatistikai többlete imponáló. A korai művektől az életmű központi szervező elvét keresi, s ebben a visszafelé olvasás is segíti. A korai eklektikus versekben benne van a Modern költők (1914) alkotója, A szegény kisgyermek panasza hét kiadása a további irányokat, útbejárásokat is sejteti. „Különböző időkben készült szövegek utólagos elrendezése az egyes elemek módosításával jár együtt.” Érzékeny elemzések bizonyítják, hogy a változások általában mindig kiiktatnak valami korábbi poétikai elemet, a népszerű ciklus egyes darabjainak módosítása például az „érzelgős jelenetszerűséget”, s a mondatszerkesztést az élőbeszédhez közelíti. Már az első háború előtti művekben két fontos tényező összjátéka látszik: a vidékiesség mentalitása és a tudatvilág kerül előtérbe, a sárszegi regények ezt a szemléleti és poétikai összefonódást csak fokozzák, de a meghatározó, nagy élmény jóval korábban formálódik. A nyelv létmódjának kutatása, a dolgok reménytelen relativitása, a meghalás utolsó nagy kötelességétől való félelem az Esti Kornélban teljesedik ki, a visszafelé olvasás azonban bármelyik korszakban ilyen jelzéseket és nyomokat talál. Emiatt is rendkívül óvatosan kell bánnunk a töresek, nagy váltások kimutatásával. Mert nagy vonalakban kétségtelenül igaz, hogy a pályakezdő művek szentimentalizmusától és románcos jellegétől, stílárís dekorativitásától az iróniáig, formai redukcióig jutunk el. A „boros, bús, lomha Bácskát” megidéző vers és az Ének a semmiről, a Kék gyász és a Fürdés között valóban ég és föld a különbség. Ám jó néhány korai szövegben fölfedezhető a bujkáló irónia és a nyelvi egyszerűsödés egymásba játszása. A Hajnali rézszegecség pedig inkább a korai verseszménnyel tart rokonságot. Egyáltalán milyen ez a korai lírapoétika? Mindeddigi azt hittük, leírható az impresszionizmus, szecesszió, szimbolizmus

fogalmakkal; a kötet most azt próbálja bizonyítani, hogy az impresszionizmus és szeceszio irodalmi tartalma nincs kifejtve, s Kosztolányi verseinek Mallarmé szimbolizmusához sincs sok közük. A versfordítót a futurizmus, expresszionizmus és imagizmus bővílte el, a szerző állítása szerint a két utóbbi a lírikusra is hatott. Rendkívül izgalmas az Életművek kölcsönhatása: Kosztolányi és Csáth Géza című fejezet. Hogyan közelítenek Csáth és Kosztolányi „kegyetlen” történetei, halál- és álomleírásai? Miközben a belső nézőpont, a szereplő tudatában végbemenő folyamat elbeszélése uralkodik. A korai novellisztika tárgyalásakor a cseh trombitás elemzése emelkedik ki. Ez a novella azt sugallja, hogy a művészek közül a zene lehet az élen, mivel „az igazi mélység a zene szótlanságában keresendő”. Kosztolányi ötödik regényeként is szokás emlegetni A rossz orvost, mely a rövid történet és a regény kritériumait egyaránt fölmutatja.

Közismert, hogy Kosztolányi élete végéig rendszeres és kiterjedt újságírói tevékenységet folytatott. Bár mindvégig kételyei voltak, zsurnalisztika és/vagy irodalom dilemmáját a megélhetés vastörvényei elhomályosították. Mindazonáltal azoknak lehet igazuk, akik ezekben az egy-két oldalas hírlapi cikkekben, tárcákban, (ál)beszélgetésekben az értekező próza gyöngyszemeit fedezik föl. A gondot nem csupán a hatalmas, jórészt föltáratlan mennyiség jelenti. A monográfus érzékeli, hogy Kosztolányi prózájának ezt a részét igen nehéz jellemezni. Nem a korai írásokban fölbukkanó nyelvi-poétikai, világszemléleti kérdések miatt. Inkább történetfelfogásán és politikai nézetein nem könnyű eligazodni. A következetlenségnek látszó fordulatok a nagy történelmi omlásokkal is magyarázhatók. Árulkodó az a Szegedy-Maszák idézte Babits-mondat, ami szerint „amit győföltünk, azt most sajnáljuk és visszásírjuk” – utalva ezzel az 1920-as trianoni tragédiára. A mögöttünk lévő évtizedek cenzúrája ezeket a mély megrendüléseket igyekezett semmissé tenni. Sokféle okból ma sem egyszerű beszélni róluk. Az irodalmárok egy része az eltussolás útját választotta, mások bátran kezdeményeztek, mindenféle szőnyeg alá söprést ellenezve. Lengyel András például szembeszáll a politikus és az esztéta szétválasztásának dogmájával, „a valóságban mindkettő ugyanaz az egy ember volt”.

Az életmű neuralgikus pontjaihoz érkeztünk. A Vérző Magyarország című irredenta antológia szerkesztéséről van szó. A monográfia a kötetet, mely számos nagy „nyugatos” író művét tartalmazza, a magyar köztudat őszinte véleményének tükréként látatja. Noha a „szomszéd népek érzékenységét sértő” alkotásokról van szó. De már itt fölvetődik a kérdés, hogy 19-es-20-as pálfordulás megtagadása-e a korábbi nézeteknek, mivel egyáltalán nem biztos, létezett-e Kosztolányinak egységes értékrendje. A szélsőjobboldali Új Nemzedékben, melynek munkatársa volt, egyre több név nélkül megjelent cikke irányul a figyelem. A monográfus elutasít, névtelen cikkek „esendő” azonosításáról beszél. A jó szándék is vezérelheti: „nem helyes egész életüket egyszer s mindenkorra megbélyegezni 1920 körüli magatartása alapján”. Ámde megbélyegzésről van-e szó vagy – kilencven év elteltével – a történelmi igazság kiderítéséről. Lehet, nyelvi sajátosságok alapján nehéz valamely szerzőt azonosítani, de nem lehetetlen. Lengyel András és Balogh Tamás több sikeres kísérletet is tett erre például A magyar irodalom és az ő irodalmuk esetében (A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Történelmi tanulmányok – Studia Historica 11., Szeged, 2008). Az irdatlan anyag filológiai föltárása után – miként Lengyel András jelzi – jöhet a szövegekpusz gondolkodástörténelmi elemzése, még azt a záró megjegyzést is megkockáztatja, hogy „a magyar szélsőjobb egyik mintaadó, paradigmatisztikus szerzője” léphet élénk. Az árnyalt megkö-

zélítésnek azonban éppen az azonosítatlan cikkek tömege lehet akadálya. Lengyel András következő kijelentésével csak egyetérteni lehet: „Ha a névtelenül publikált Kosztolányi-írások ügye függőben marad, ha a kritikai kiadás munkaközössége nem tudja vagy nem akarja tisztázni e kérdést, a Kosztolányi-életmű továbbra is csonka és (számos összefüggésben) meghamisított lesz.” (Lengyel vonatkozó írásai a Képzelt, írás, hatalom. Irodalom- és művelődéstörténeti tanulmányok, Szeged, 1910 című kötetben: Kosztolányi „latin világhossza”. Egy ideológéma rejtett összefüggései, Kosztolányiról, avagy „művészet, érdek, politika” viszonyáról.)

Ugyancsak megkerülhetetlen az életmű tárgyalásakor a híres-hírhedt Ady-pamflet, mely a „latin világhossza” jegyében utasítja el Ady messianizmusát. A latinossághoz a szerző az „alkotó értelem”, „arány”, „önfékező szigor”, „előkelőség” fogalmakat köti, miközben újabb vitaponthoz érkezik. Miként is lehet értelmezni, hogy Kosztolányi lefordít egy Muscolini magasztaló könyvet, s ráadásul még beszélgetést is készített az olasz vezérrel. Újságírómunka – mondja a monográfia, munkaköri feladat, ami még nem jelenti a diktátorral való azonosulást. Lengyel András szerint itt nem csupán a tömör és világos stílusról, hanem gondolkodásmódról van szó, mivel Kosztolányi a „messianizmus” zsidó jellegét érezte. Tény, hogy az Ady-vita idején tartózkodik az időserű állásfoglalásoktól; viszont dokumentumok igazolják idegenségélményét. Az ideológéma tágabb, poétikai jelentése valójában – mint Lengyel fejtegeti – „egy radikális redukció”: „A költő a kifejezés művésze. Hivatása az, hogy a benne alaktalanul forrongó természeti erőket, melyeket értelemmel nem lehet megközelíteni, érzékletesen megformálja, mintegy létezőt teremtve a megfoghatatlantól, s ezzel a roppant munkával véget is ér hivatása”. Kulcs és műhelyvallomás Kosztolányi prózairásához. Most már Lengyel folytatva: „Az irracionális iránti fogékonyságot, s az irracionális művészeté szelídítését sajátos módon egy külsődleges eszköz, az írói modor tartja egyensúlyban, amely – lemondva a közéleti hatékonyságról – csupán, mint írásmód realizálódik.” Az „érett” Kosztolányi határozott redukciója és szubjektívizálódása mondatik itt ki – poétikai és történeti megközelítésben, mintegy az érem két oldalaként.

A regényekről és az Esti Kornélról Szegedy-Maszák korábban több alapvető tanulmányt (néhányikról többet is) közölt, melyek eredményei beépültek a monográfia fejezeteibe. A Nero, a véres költő elemzése akár a „latin világhossza” felől is megközelíthető lett volna. A monográfus inkább a poétika vonalán marad, bizonyítva Danilo Kiš véleményét, mely szerint a Nero, a Pacsirta és az Édes Anna az európai irodalom csúcsa. A világirodalmi, komparatistikai összefüggések a monográfia egészére jellemzők. A Nero-fejezetben például a Feuchtwanger-utalás nyit új távlatokat. Fontos megállapítások árnyalják regény és történelem viszonyát, Britannicus és Nero alakját (szembeállításuk köré szerveződik a cselekmény), a jelenetszerű, showing-típusú bemutatást (a részletező, magyarázó, telling-típusú helyett), Seneca talányos személyiségét. A szerző szerint kizárt, hogy Seneca önarckép volna. Noha a regényhős mondatai olykor igen nagy mértékben egybecsengenek a szerző vélekedésével. Azzal, aki a Zsivajgó természetben például ilyen szavakat kölcsönöz a szekfünek: „Ha tarka ruhában járunk, töröknek neveznek, ha vörösben, szocialistának, ha fehérben, antiszemitának. Kérlek, tiltakozz ez ellen a nevemben. Nekem nincs semmi hitem, semmi meggyőződésem.” A helyzet – a titkolt, a kimondott és kimondatlan miatt – minden bizonnyal bonyolultabb ennél.

A Kosztolányi-irodalom a mai napig küzd azzal a félrevezető megállapítással, hogy a regények lélektani regények. Miközben ismeretes a Lélektani regény című rövid írás, melyben az író hevesen tiltakozik e besorolás ellen. Erről a regényféleségről unalmas német művek jutnak eszébe, melyekben a történetmondó egy pszichológiai atlasz ismeretében minden pillanatban meg tudja mondani, mi játszódik le a szereplők tudatában. Az ő regényei viszont ezzel pontosan ellentétesek. A Pacsirta-elemzés valójában a sokféle beszédmód összjátékának érzékeltetésére épül. Beszédmódok, perspektívák, hangok vándorolnak, s létrejön a könnyű kisajátításnak ellenálló szöveg. Nyelv- és időjátékok kavargásában születik meg az újszerű kisváros-regény. Sárszeg „a nagy parlag színekdochéja” a maga ambivalens tartalmaival. Hiszen ugyanakkor joggal idézhető az Esti Kornél rímei négy sora: „gyerekkorom, mindig téged kereslek, / ha járom a poros-boros Szabadkát. / Mióta labdám elgurult itt / nem ér az élet egy fabatkát.” Az emberek itt nemcsak „görbék”, hanem „mélyek” is, „a vidékiesség lelki gazdagsággal jár együtt”.

Az Aranyáskány Novák tanár ura is ebben a kettős, ironikus-tragikus értékelésben közelíthető meg. A nevelődési regény cáfolataként fölfogható mű a fejlődést, személyiségváltozást tagadó nagy 20. századi regények sorába illeszkedik, melyben a tökéletes Novák hibái sorra kiderülnek, s az utolsó két fejezet kivételével értéket – pusztán életkoruknál fogva – a regény diákszereplői képviselnek. (Ezért lehet fájdalmas az ifjúsági változatban Hilda teljes mellőzése.) A hős fizikai, fiziológiai és filozófiai undora a sok tisztázatlanságból fakad, „nem néz szembe a lét értelmének vagy céltalanságának a kérdésével. Úgy cselekszik, mintha a világ cél felé haladna, de valójában csak gépiesen ismétlődő tevékenységbe menekül a céltalanság érzete elől”. A regény csehovi színezetű zárata – tehetjük hozzá – már csak azért is érdekes, mert a hajdani diákok tíz év elteltével ugyanolyan céltalanok és kiégettek. A monográfus ebben a „kiemelkedően eredeti teljesítményben” a lételméleti, metafizikai megfontolásokból levezethető időszemléletet látja. Két tér, két idő (az iskolán belüli és kívüli) áll itt szembe egymással (zárt világ és szabadság, majd visszatekintve a zártság bensősége). A cím szimbolikájáról már nagyon sok minden elhangzott. A képet árnyalja, gazdagítja Fried István „...hogya a sárkány ne szítálgjon.” című tanulmánya, mely a regényt átjáró mesei-mitológiai, a szakralitás körébe tartozó utalások motivikus láncolatát térképezi föl. (Magyar irodalom(történet). Fejezetek a magyar irodalmi modernség történetéből, Szeged, 2010.)

Szegedy-Maszák Mihály az Édes Annában egyrészt a menipposzi szatíra hagyományához kapcsolódó eszmeregény és a lélektani regény sajátosságait fedezi föl, másrészt a lélektani és a történelmi regény beszédmódja közötti feszültséget érzékeli. A példázatnak némileg ellentmond a sok homályban maradó mozzanat („kezdettől az a rejtvény érdekelt, melynek nem volt megoldása” – Kosztolányi), a kétértelműség, a morális tanulság hiánya. Műalkotásról van szó – mondja a szerző –, nem lehet egyszerűen „pszichoanalitikus regényről” beszélni. A kiindulópont ugyan lélektani, ám erre léttani kérdések épülnek. Ha történelmi regény, akkor nyilvánvalóan nem a 19. századi hagyomány folytatója. Akkor viszont milyen 20. századi változatokkal rokon? A kérdés a Nero, a véres költővel kapcsolatban is föltehető.

A regények „sem nézőpont, sem beszédhelyzet tekintetében nem egységesek”, így előlegezik az Esti Kornélt, melyben a címszereplő erős értelmező egyéniség ugyan, az olvasó azonban pillanatra sem lehet biztos, kinek a nézetét hallja. A monográfia a kettős én

előzményeiről (életrajz, korai művek – ld. Lidérc, Erzsébet-kori angol színművek, német romantika, Schumann, Paul Valéry) gazdag képet fest A füzérszerűséget a mozaik nagyon régi hagyományával kapcsolja össze. Regény vagy novellafüzér a számozott tizenhét fejezet? A mérleg nyelve most „egy elképzelt mű töredékei” felé billen, s ez a képzeletbeli mű akár regény, antiregény is lehet, miként azt a szerző 1988-as francia nyelvű tanulmányában (Esti Kornél comme antiroman) fejtegette. A regényfejezeteként is olvasható mű hatástörténeti vázlatában bírálja Babits félreértését, de a maga korábbi tanulmányaival szemben is kritikus. A szerkezeti elemzést a nyelvjátékok és a hatás vizsgálata váltotta föl. Az új kötet részletesen foglalkozik a nevezetes III. fejezettel, ami „a nevelődési regény cél-elvének mond ellent”. Igen, ellentmond, ha a fejezet kezdő- és végpontját nézzük. A tengerben fürdő Esti Kornéltól úgy búcsúzunk, hogy a hős láthatóan semmit nem tanult a hosszú vonatút tapasztalataiból. Ám közben ott vannak a vonatfülkében történt fölkavaró dolgok, Esti idézett magánbeszéde mintha valami nagy, éppen most fölsímt tudást feltételezne.

Az Esti Kornél kalandjai ciklus tizenhét történetét (47 változatuk ismeretes a korabeli lapokban) ott tárgyalja, ahol eredetileg megjelentek. Arra a következtetésre jut, hogy a Tengerszem kötetben megjelent írások Estije nem egészen azonos az 1933-as könyv címszereplőjével, Esti szerelmi érzéséről is szó esik, korábban ez hiányzott. Az utolsó nagy novelláskötetben egyébként az Esti Kornél kalandjai mellett még négy alciklust, műfajváltozatot mutat meg a szerző. A Végzet és veszély (benne a Fürdés) a legjobban megfelel a novellairás szabályainak. Az Egy asszony beszél (benne a Kínai kancsó) a beszédében élő és egyúttal az elbeszélő megbízhatóságát megkérdőjelező hőst állítja középpontba. A Latin arcélek négy darabja a személytelen történetmondással jellemezhető. A Tollrajzok pedig átmenetet képez a novella és a tárca között.

Az 1920-as, 30-as évek lírikusát tárgyaló fejezetnek a Meztelenül és az Összegyűjtött költeményei Számadás című utolsó ciklusa a pillére. A szabadvers és próza felé közeledésben érdekes mozzanat, hogy az egyik legnagyobb „formaművész” szegül szembe a formával. Hiszen a Csomagold be mind... kezdetű vers bejelenti, mit ne várjon a továbbiakban az olvasó („ami régen volt, ami édes”, „rég szavam, az aranyt, kevélyen csengő rímeim”), miközben – ez a dolog paradoxona – ez a vers és még jó néhány költemény látványosan megtartja a korábbi lírapoétika jó néhány elemét. Mindez nem kérdőjelezi meg a fordulatot, mivel a prózai közlésre (Öreg fa a Hyde-parkban), a tovább már nem redukálható egyszerűségre (Ének a semmiről) számtalan példa akad.

A kánonok hiábavalósága? című fejezet Kosztolányi irodalomszemléletének panorámáját adja. Mit gondolt a világirodalomról, a magyar irodalomról, hogyan vélekedett az értékek változásáról? A szerző az újszerűséget állandóan változásnak kitett viszonyként képzelet, remek Kosztolányi-idézetekkel fölverte. Például: „Az ódont néha nagyon újnak, s az újat egypár év múlva kopottabbnak és régiesebbnek tartjuk...” Foglalkozik a monográfus Kosztolányi színbírállataival, melyek a magyar színházi állapotok és a kortárs művek iránti elégedetlenségről árulkodnak. A műfordítói életmű tárgyalása kiszabadítja ezt az igen bonyolult kérdést a hűség vagy hűtlenség csapdájából. Inkább arra kell figyelni, mondja a szerző, hogy „a forrásszövegnek milyen alkatrészéhez vagy vetületéhez kíván hű lenni a célszöveg”. Tudjuk, Kosztolányi legfőbb törekvése az volt, hogy szép magyar verset adjon. A Nyelv és nemzet című zárófejezetben szó esik a nyelvi viszonylagosságról, a vers

és próza közötti éles határ megszüntetéséről, az író műközpontú irodalomszemléletéről és szövegmagyarázatairól. Végül nyelvvédő, a nyelvi magyarságot féltő munkájáról. Mindez cáfolata Herceg János ama kijelentésének, hogy Kosztolányi kevés „itthoni levegőt eresztett be” műveibe. Szegedy-Maszák Mihálynak a magyar irodalomtudományt jelentősen gazdagító könyve és írásom is ugyanazokkal a „nemzetgyalázó” mondatokkal zárul: „Én a szó és szellem jogán minden porcikámmal és leheletemmel egy közösséghez tartozom, melynek tagjai itt és ott, mindenütt a világon mintegy összeesküvésszerűen magyarul beszélnek, én ösztönösen és öntudatlanul is akarom ezt a szellemi és lelki egyházat, én föltétlenül helyeslem ezt a titokzatos egységet, melynek folytatója vagyok és messze századokból érkező célfutója, kezemben koszorúval és fákljával, s minden bölcsességen túl az az óhajom, hogy az ocsmány és kegyetlen életharcban ez a közösség, ez az egyház, ez az egység mennél erősebb, hatalmasabb és diadalmasabb legyen”.

Olasz Sándor

